

Boekpresentatie – Modellen van Leraarschap

Leraarschap onder het perspectief van de maakbaarheid

Archibald en Bart, en natuurlijk ook alle andere auteurs, in de eerste plaats van harte gefeliciteerd met deze doorwrochte, boeiende en bovenal inspirerende bundel. Jullie noemen het, en ik citeer: “een eerste stap (...) in het nadenken over leraarschap” en jullie willen “elementen aandragen die relevant zijn voor de vraag hoe allerlei vormen van hedendaags lesgeven baat kunnen hebben bij de modellen die zichtbaar zijn geworden in de door jullie geportretteerde leraren.” [1]

De leraren die jullie bespreken zijn stuk voor stuk belangrijke en invloedrijke personen. Topdocenten zagezegd. En daarmee ook de juiste voorbeelden om van te leren. Jullie spreken over drie gemeenschappelijke, hiërarchisch geordende aspecten van het leraarschap: de leraar doet aan kennisoverdracht, de leraar als hermeneuticus en de leraar als mystagoog. [2]

Het spreekt vanzelf, dat we alle drie aspecten in het onderwijs tegenkomen. De leraar moet ervoor zorgen dat de leerlingen de geformuleerde eindtermen bereiken en een diploma of startkwalificatie kunnen halen. Hiertoe moet de leraar aansluiting vinden bij zijn leerlingen en hen zich de stof eigen laten maken op basis van een gedifferentieerde aanpak. De zeer belangrijke didactische component van het leraarschap. En de leerling moet tenslotte in een fysiek en sociaal veilig klimaat groot kunnen groeien en zich kunnen vormen tot een vrije, onafhankelijke en kritische mens. Tot een persoon die betrokken is op anderen. De pedagogische component van het leraarschap. Het pedagogisch klimaat van de school en het belang van maatschappelijke en sociale vorming worden hiermee geadresseerd.

Dames en heren, katholiek onderwijs is in de eerste plaats een dienst aan de samenleving en behoort dan ook tot de *diakonia* van de Kerk. Mensen ontvangen onderwijs, opdat zij in vrijheid en verantwoordelijkheid hun eigen leven kunnen leiden en hun eigen boontjes kunnen doppen.

Alhoewel de drie aspecten door jullie hiërarchisch zijn geordend, zetten we de persoonlijke vorming in ons katholiek onderwijs altijd op de eerste plaats. Niet dat kennis niet belangrijk is, integendeel, want anders komt er van die vrijheid en onafhankelijkheid weinig terecht, maar het belang van vorming staat bovenaan.

Een in dezen voor het katholiek onderwijs fundamentele tekst van het tweede Vaticaanse concilie is *Gravissimum educationis*, de Verklaring over de christelijke opvoeding. U allen bekend. In dit document leggen de concilievaders vast hoe zij denken over de christelijke opvoeding door ouders, maatschappij, Kerk en onderwijs. En ik citeer:

“De aanwezigheid van de Kerk op het gebied van het onderwijs toont zich heel bijzonder door de katholieke school. Deze beoogt even goed als de andere scholen de culturele doeleinden en de menselijke vorming van de jeugd. Maar haar eigen kenmerk is, dat ze op de school een sfeer schept, die bezield wordt door de evangelische geest van vrijheid en liefde, dat ze de jonge mensen helpt om bij de ontwikkeling van hun persoonlijkheid te groeien tot de nieuwe mens, die zij door het doopsel zijn geworden, en dat ze de gehele menselijke cultuur uiteindelijk zó oriënteert op de heilsboodschap, dat de kennis die de leerlingen geleidelijk opdoen omtrent de wereld, het leven en de mens, wordt verlicht door het geloof”. [3]

Katholiek onderwijs is onderwijs op basis van evangelische waarden, gericht op de mens, iedere mens en de hele mens. Niet systemen, reglementen, codes, didactische of pedagogische modellen staan centraal, maar de mens zelf. De mens als Schepsel en beeld van God. [4] Iedereen is

welkom op katholieke scholen. Gewenste mensen met al hun eigen tekortkomingen en gebreken. Katholiek onderwijs verzorgt inclusief onderwijs, waar ook ter wereld. Het is de normaalste zaak van de wereld, dat we op alle continenten katholieke scholen aantreffen, waar bijvoorbeeld geen enkele leerling katholiek is, maar waar wel vanuit de katholieke leer en traditie onderwijs wordt verzorgd.

Het onderwijs wordt verzorgd voor de hele mens. We zien de leerling met een hoofd, een hart en met handen. Dat betekent dat we in ons onderwijs oog hebben voor de cognitieve, intellectuele, spirituele, lichamelijke, sociaal-emotionele, technische, expressieve, creatieve ontwikkeling en al die andere zaken die ons tot mens maken. Al deze aspecten komen voor in alle onderwijssoorten op hun eigen niveau. Zo richten we, als we het samen tenminste goed doen, ons katholieke onderwijs in.

Als we het tenminste goed doen. In de ogen van de Nederlandse overheid schieten we echter juist op het sociale aspect tekort en doen we het op dit domein in het hele onderwijs, bijzonder en openbaar, helemaal niet zo goed.

In de onderwijswetgeving kennen we tegenwoordig de kwalificerende en de socialiserende functie van onderwijs. Was die eerste altijd de wettelijke norm, sinds 2006 kennen we in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs ook het fenomeen burgerschapsvorming. Het onderwijs wordt geacht ervan uit te gaan, dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving. Hiertoe moeten scholen zich richten op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie, en ervoor zorgen dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten. [5]

Ik betreur het zeer, dat we het als onderwijssector zover hebben laten komen, dat we inmiddels wetgeving nodig hebben om de socialiserende functie van onderwijs en het toezicht daarop te waarborgen. Niet zo lang geleden was het nog heel gewoon dat kinderen in hun verenigingen, clubs, scholen, parochie en buurt leerden hoe ze met elkaar moesten omgaan. Welke maatschappelijke codes er heersen, hoe besluitvormingsprocessen gaan, hoe democratie werkt en hoe je met elkaar gemeenschap vormt.

De voortdurende nadruk op de individuele ontplooiing heeft er mede toe geleid, dat we nu als los zand aan elkaar hangen. Het accent is verschoven van de mens als persoon, die betrokken is op de ander en gemeenschap vormt met anderen, naar de mens als individu. De voortschrijdende segmentering van onze samenleving, het samenkomen in steeds wisselende belangengroepjes, zonder een commitment voor de langere termijn, heeft daar zeker ook aan bijgedragen. En we zijn nog steeds niet uit dit proces. Op dit moment zitten we in de hype van het gepersonaliseerd leren. Op zich is hier niets mis mee. We laten het onderwijs immers aansluiten bij de behoeften van de leerlingen, precies zoals we zien in de modellen van leraarschap. We moeten evenwel niet doorschieten. In de bijdrage van Rudi te Velde over het socratisch leren komen we in dit verband de term 'begeleide zelfvorming' tegen. En ik citeer:

“De begeleider (docent) van de zelfvorming treedt niet normatief op; hij dient de leerling in zijn proces van zelfvorming te steunen en te bevestigen. Zo beschouwd wortelt de praktijk van de 'zelfvorming' volop in de relativistische liberale geest van onze tijd: er is geen uiteindelijke waarheid, de morele ideeën die leidinggevend zijn voor onze manier van leven zijn grondeloos. Het belangrijkste van waarden is dan niet of ze waar zijn, maar dat ze deel kunnen uitmaken van een authentiek en zelf vormgegeven leven.” [6]

Voor het katholiek onderwijs zeker niet acceptabel. School is een gemeenschap op zichzelf, een kleine samenleving, waarin leerlingen in een veilige setting mogen oefenen voor het latere leven. Een gemeenschap die ze leert, dat ze allemaal gewenst zijn en moeten omzien naar elkaar met een bijzonder oog voor de zwakkeren.

Als we als katholieke scholen de maatschappelijke en sociale vorming van onze leerlingen serieus nemen, hoeven we weinig anders te doen dan in onze eigen rijke traditie te blijven staan en de sociale leer van de Kerk te omarmen. Alles wat we doen, kunnen we toetsen aan de vijf kernbeginselen: menselijke waardigheid, algemeen welzijn, solidariteit, gerechtigheid en subsidiariteit. We gaan steeds uit van het belang van de ander, we maken de ander groter dan onszelf. En bovenal laten we ons leiden door het dubbelgebod van de liefde: "Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart en geheel uw ziel, met al uw krachten en geheel uw verstand; en uw naaste gelijk uzelf." [7]

Als we kijken naar de leraren die jullie in de bundel hebben geanalyseerd en beschreven, dan valt mij op, dat wat hen verder met elkaar verbindt, hun autonomie lijkt te zijn.

De leraar zelf treedt op als leraar. Niet de onderwijsmethode is leidend maar de kennis, kunde en vaardigheden van de leraar zelf. Afgestemd op de behoefte van de leerling met wie zij of hij in dialoog treedt. [8]

Ik lees nergens dat er iemand anders is, die hen de opdracht geeft om leerlingen in een bepaald kader in of uit te leiden. Anders dan Jezus Christus als de leraar en het specifiek leraarschap dat uitgaat van de Schriften.

Staan in haar of zijn eigen traditie kiest iedere leraar een eigen aanpak, die past bij de leerling en de context waarin zij leven en zich begeven. En in die pedagogische ontwikkeling wordt de leerling zelf van leerling tot leraar en tegelijkertijd blijft de leraar zelf ook altijd leren.

In deze autonomie of, zoals we dat tegenwoordig in onderwijsjargon uitdrukken, professionele ruimte ligt voor leraren een belangrijk aspect van hun leraarschap en ook van hun werkplezier. Overigens voor wie niet?

Pas op! Ik spreek hier niet over de leraar als keizer en koning, die teruggetrokken in het klaslokaal zonder betrokkenheid op anderen zelf bepaalt wat zij of hij aan wie dan ook onderwijst. Ik doel op een modus waarbij leraren onderling en samen met de schoolleiding op hoofdlijnen bepalen wat het onderwijsaanbod, het pedagogisch klimaat, de ondersteuningsbehoefte en de mate van kwaliteit moeten zijn. Voor wat dat laatste betreft, geldt voor katholieke scholen als vanzelfsprekend dat zij de hoogste kwaliteit pogen te leveren en steevast wensen te excelleren op alle terreinen, in alle onderwijssoorten en voor alle leerlingen. Jezus zelf houdt ons immers voor: "als iemand u vordert een mijl met hem te gaan, ga er dan twee met hem". [9]

Dames en heren, de professionele ruimte van leraren wordt tegenwoordig fors ingeperkt door onze Nederlandse politiek. Of het nu gaat om meer beweging voor leerlingen, gezonde voeding, taal- en rekenlessen, techniek, het zingen van het Wilhelmus, ondernemerschap, omgaan met geld of het voorkomen van radicalisering. Deze week is daar op voorstel van de linksliberalen het moestuintje aan toegevoegd. Het lijkt erop alsof iedere dinsdagmiddag bij het vragenuurtje weer iets nieuws wordt verzonnen. Het beeld van het onderwijs wordt hiermee het beeld van de panacee en bovenal van de maakbaarheid van mens en samenleving. De politiek draait aan een knop, het onderwijs volgt en levert de leerling af als hapklaar brokje voor 's lands economische groei.

De kroon spanden in de afgelopen jaren het kabinet, de bewindslieden van OCW en in hun kielzog de inspectie van het onderwijs. Afgekeken van het door onze overheid zo aanbeden Angelsaksische systeem hebben we een stortvloed aan verantwoordingsverplichtingen op ons bord gekregen. Onder het mom van liberalisatie, deregulering en vrijheid aan de voorzijde van de beleidsruimte, wordt de achterzijde dichtgeplamuurd met juist die zaken die ik noemde als wezensvreemd aan het katholiek onderwijs. Niet de mens staat in het denken van het openbaar bestuur centraal, maar systemen, reglementen, codes, protocollen en meetinstrumenten. Slechts

een detail in dezen, maar deze trend werd ingezet onder het ministerschap van een christendemocraat.

Ten opzichte van het onderwijs is het wantrouwen zo groot geworden dat de politiek tegenwoordig ook de beoordeling van docenten tot haar domein rekent. Niet de leraren onderling of de schoolleiding zijn hier langer aan zet, maar de inspectie van het onderwijs. De onderwijsinspecteurs controleren vanuit het toetsings- en waarderingskader hoe de leraar de les begint, welke voorbeelden worden gebruikt, of alle leerlingen netjes evenveel aandacht krijgen, of de uitleg adequaat is, of de les uitdagend genoeg is, of er rekening wordt gehouden met de verschillen tussen de leerlingen, hoe de les wordt afgesloten en of het leerrendement van de les wel door de leraar gemeten wordt. De overheid is hiermee op de stoel van de leraar, de schoolleiding en het schoolbestuur gaan zitten. Waar ik me bij de overheidsbemoediging met burgerschapsvorming na lang delibereren en argumenteren nog iets kan voorstellen...hier heb ik écht moeite mee. Niemand in en rond de school wordt nog langer vertrouwd, zo lijkt het.

Door dit wantrouwen en het daarmee gepaard gaande verder inperken van de professionele ruimte van leraren degradeert de overheid de leraar, de schoolleiding en het schoolbestuur tot uitvoerders van een wispelturig politiek systeem. Dit is in strijd met honderd jaar vrijheid van onderwijs in Nederland, het blijft de gedachte van de maakbaarheid van mens en samenleving voeden en doet bovenal onrecht aan de professionele waardigheid van de leraar.

Twee weken geleden maakte Jesse Klaver het in dezen nog bonter, toen hij leraren tijdens een spreekbeurt [10] schaarde onder de laag- en middelbaar opgeleiden in Nederland, over wie GroenLinks zich voortaan wilde ontfemen. Hopelijk was het een *faux pas* en niet een uiting van het beeld dat momenteel leeft onder politici in Den Haag. In beide gevallen wordt overigens onrecht gedaan aan de opleiding van leraren op HBO en universitair niveau en lijkt het erop alsof hiermee de degradatie tot uitvoerders van landelijk beleid wordt gelegitimeerd.

Dames en heren, als diaken, rector en als voorzitter van de Nederlandse Katholieke Schoolraad verzet ik mij tegen dit soort tendensen. Onderwijs mag niet een speelbal zijn in de handen van op publiciteit en macht beluste politici en mag zeker niet ondergeschikt gemaakt worden aan hun vaak op eigen- of electoraal belang gestoelde geldingsdrang. Onderwijs is geen verlengstuk van toevallige coalities in politiek Den Haag. Onderwijs is in de eerste plaats een dienst aan de samenleving, een dienst aan mensen, een dienst aan de ander.

Hoe anders is de context van de leraren in deze prachtige, inspirerende bundel. Hoezeer kunnen we juist ook leren van hun vrijheid om te bepalen wat goed is voor de leerling en daarmee ook van het succes van hun onderwijs. Narratieve pedagogiek, de leraar als pastor, *Bildung*, dienend leraarschap en het dialogaal concept, om maar een paar van jullie voorbeelden te noemen. Hier gaat het niet om maakbaarheid en systeemdenken, maar om de liefdevolle communicatie tussen leraar en leerling. [11]

Deze modellen van leraarschap tonen eerbied voor de roeping van leraren en voor hun leerlingen. Ze zijn een ode aan de kennis van leraren en aan hun didactische en pedagogische kwaliteiten. Een ode aan de onderwijzende en aan de lerende mens!

Archibald en Bart, nogmaals van harte proficiat, en, dames en heren, dank voor uw aandacht!

Trappistenabdij Onze Lieve Vrouw van Koningshoeven
Berkel-Enschot, 8 XII 2017

Diaken drs. Titus G.W. Frankemölle

Noten

1. Koet, Bart & Archibald van Wieringen, Ontmoetingen met Leraren, Modellen van leraarschap van Jesaja tot Willebrands, 2017, 202
2. Cfr. Ibidem 199-200
3. Gravissimum educationis, Verklaring over de christelijke opvoeding, 1965, 8
4. Cfr. Gen. 1, 27
5. Cf. Artikel 8 lid 3 van de Wet op het primair onderwijs en artikel 17 van de Wet op het voortgezet onderwijs en artikel 11 lid 3 van de Wet op de expertisecentra.
6. Koet, Bart & Archibald van Wieringen, Ontmoetingen met Leraren, Modellen van leraarschap van Jesaja tot Willebrands, 2017, 40
7. Lc. 10, 27
8. Koet, Bart & Archibald van Wieringen, Ontmoetingen met Leraren, Modellen van leraarschap van Jesaja tot Willebrands, 2017, 199
9. Mt. 5, 41
10. <https://www.ad.nl/politiek/groenlinks-gaat-op-jacht-naar-lager-opgeleide-kiezer~a15c170c/>
11. Koet, Bart & Archibald van Wieringen, Ontmoetingen met Leraren, Modellen van leraarschap van Jesaja tot Willebrands, 2017, 73

* De verwijzingen naar 'Ontmoetingen met Leraren' zijn ontleend aan de bladzijdenummering van het manuscript.